

tallennettu
Henke Peltin
20.7.1977
Jaana Peltin

HÄMEEN LINNA

Kehämuuritutkimukset 1973

Leipomo/sairaalarakennuksen 12.1. koekaivaus

Sinimarja Ojonen

Työn suoritus

Vuoden 1973 kaivauksia voitaneen pitää koekaivauksina siinä mielessä, että niiden tulosten perusteella voitiin tehdä joitakin arviointeja muunmuassa kaivettavan maan laadusta, kulttuurikerroksien syvyydestä, joka kuitenkin myöhemmin osoittautui keskiverroksi, sekä voitiin tehdä jonkinlainen arvio leipomorakennuksen perustamistavasta ja perustusten kunnosta.

Koska leipomorakennuksen ~~kunnista~~ entistäminen vaati perustusten vahvistamista ja näin voitiin lisäksi rakentaa kellaritilat ryhdyttiin tutkimuskaivauksiin ^{elokuusta} alkutaivasta 1975.

Leipomon perustamisolosuhteet ovat jossakin määrin erikoislaatuiset. Rakennuksen kaakkoisseinänä on ensimmäisen kerroksen kohdalla eteläinen kehämuuri. Mutta varsinaisina kantavina rakenteina ovat toimineet savuhormit ja uunien edessä olevat nk. korikaaret. Näinollen piti näiden rakenteiden alle valaa betoninen arkku. Lisäksi vahvistettiin rakennuksen kaikki muut seinät lukuunottamatta kaakkoista ulkoseinää.

Vahvistustyöt aloitettiin keskipilarien tukimuureista, jonka jälkeen vahvistettiin ulkoseinät.

Lamellien kaivuussyvyys oli vähintään + 87.90 eli ~~xi~~ kaivetut kuopat olivat vähintään kolme paikoin lähes neljä metriä syvät. Valettujen betonilamellien leveys oli 100 - 150 cm:iin (noin) eikä lamelleja voitu tehdä perättäin vaan vasta kuivuneenlamellin viereen voitiin tehdä uusi.

~~Vuonna 1773~~

Hämeen linnalle 1740-luvulla rakennettu Kruununleipomo sijaitsee päälinnan kaakkoispuolella, liittyen 1780-luvulla rakennettuun päävartio-rakennukseen siten, että linnan ja näiden rakennusten väliin jää kaakkoinen esilinnanpiha, jota tässä tullaan kutsumaan eteläiseksi esilinnanpihaksi.

Leipomorakennus on rakennettu siten, että koko linnaa kiertävän keskiaikaisen kehämuurin kaakkoista sivustaa on käytetty rakennuksen ~~ulkon~~ ulomman aseinä, samoin kuin päävartiorakennuksessa.

Vuonna 1973 tehtiin leipomorakennuksessa koe mielessä tutkimuskaivauksia. Kaivaus oli maaleikkaus, joka alkoi eteläiseltä esilinnanpihalta, kulki ~~lää~~ rakennuksen läpi tilan 102 kohdalta (vankilan entinen keittiö) ja jatkui silloisen puutarhan puolelle. Kyseessä oli noin neljän metrin levyinen alue, jonka pinta-ala tuli noin 117 m^2 . Sijaintinsa puolesta koekaivaus osoittautui onnistuneeksi valinnaksi, sillä sekä tilassa 102 että puutarhassa kaivaus oli tuloksellinen. Voitiin todeta, että keskipilareista alkanut aina takaseinään ulottunut, noin puoleentoistametrin paksuinen, suurista harmaakivistä ladottu kivikko oli tehty leivinuunia varten. Kaivausalueen takaosasta tuli näkyviin keskiaikaista tiilipintaista kehämuuria. Tiilten koko oli $28 \times 14,5 \times 10$. ¹¹ aivaus-₁ alueen etuosassa tuli korkeudella +89.50 - 89.70 näkyviin mukulakiveys. Kiveys oli ladottu tiiviiksi ja kivet olivat muodoltaan särmikkäitä. Kiveyksessä oli vesioja rakennukseen nähden samassa suunnassa viistossa kuin tiilinen kehämuuri. Kiveyksen pinta oli 45-50 cm alempana kuin leipomorakennuksen perustusten alimmat kivet.

Vuoden 1973 koekaivauksia tehtiin myös eteläisellä esilinnanpihalla ja eteläisen kehämuurin ulkopuolella, eteläisellä piha-alueella.

Leipomorakennuksen perustuksista voitiin todeta, että ne muodostuivat

2 - 3 harmaakivikerrasta. Kivet sijaitsivat korkeudella + 90.10 -
+91.10.

Leipomo/sairaalarakennuksen 12.1.
koekaivaus
1973, 14.5. - 4.8.

Sinimarja Ojonen
15.10.1973
tark. 15.8.1974

Johdanto

Kartta 1973:1
(=asemapiirr.)

Hämeen linnassa suoritettiin kehämuuritutkimuksiin liittyviä kaivauksia ajalla 14.5. - 4.8.1973. Kaivaus oli luonteeltaan koekaivaustyyppinen maaleikkaus, joka alkoi kaakkoiselta esilinnanpihalta, kulki vanhan leipomorakennuksen läpi huoneen 31 (=tila 12.1.102) kohdalta ja jatkui puutarhan puolelle (ks. yhdistetty maaleikkauspiirros, piirretty kartasta 1973:4). Kaivausta johtivat 14.5. - 15.7. Sinimarja Ojonen ja 15.7. - 4.8. Päivi Luppi, joka toimi myös valokuvaajana ja piirtäjänä. Apulaispiirtäjinä toimivat Olli Keinänen ja Helena Rošen.

Koekaivaus osoittautui sijaintipaikkansa puolesta onnistuneeksi valinnaksi, sillä sekä huoneessa 31 että puutarhassa kaivaus oli tuloksellinen. Sen sijaan kaakkoista esilinnanpihaa tuskin olisi kannattanut avata lainkaan, sillä viemäri- ja kaukolämpökaivannot olivat tuhonneet vanhoja maakerroksia.

Kartta 1973:2

Kaivausta varten tehty koordinaatisto kulki eteläisen kehämuurirakennuksen ympäri. Koordinaatiston sijainti, suunta ja 0-piste käyvät ilmi kartasta. Koordinaatisto ei ollut suunnattu kartta-pohjoisen mukaan.

Käsittelen tässä kaivauskertomuksessa kaakkoisen esilinnanpihan, huoneen 31 ja puutarhan erikseen, koska ko. alueet olivat kaivauskohteina erityyppiset.

Kesällä 1973 tutkitun alueen kokonaispinta-alaksi tuli n. 117 m². Kaivoimme tutkittavaa aluetta sekä tasokaivauksena että maakerroksittain. Kaakkoista esilinnanpihaa ja huonetta 31 kaivoimme miltei koko ajan tasottain. Puutarhassa, missä maakerrokset oli-

vat koskemattomat, käytimme enemmän kerroksittain kaivamista. Kertomuksessa käyttämäni nimitys kaivausvaihe tarkoittaa eri työvaiheita, ja samaan työvaiheeseen saattoi sisältyä sekä tasoeittä kerroskaivamista.

Kaakkoisen esilinnanpihan kaivaus 1.6. - 4.8.1973

Selostus eri työvaiheista.

Selostukseen liittyvät kartat 1973:1-10, 12, 14, 15, valokuvat 3769-3773, negatiivit 1973:1-28, 131-133, väridiapositiivit 1973:1-16, 74, löydöt 1973:1-30, laastinäytteet 1973:1-8 ja maanäyte 1973:15 (ks. liite 2), talteen otetut tiilet v:lta 1973 (ks. liite 4) sekä luettelo kaivauksen aikana mitatuista tiilistä (ks. liite 3).

Kartta 1973:2
valok. 3769
neg. 1973:1-5
dia 1973:1

Kaakkoista esilinnanpihaa avattiin 13,5 metrin pituudelta vanhan leipomorakennuksen seinän vierestä koordinaatiston x-akselin suunnassa ja n. 3 metrin leveydeltä y-akselin suunnassa. Tutkittavan alueen kokonaispinta-ala oli n. 40 m² ja kaivoimme n. 1,8-2 metrin syvyyteen. Kaivauksen tarkoituksena oli tutkia vanhan leipomorakennuksen perustuksia sekä kaakkoisen esilinnanpihan maakerroksia ja kiveyksiä.

Muistiinpanojen tekemistä varten jaettiin kaivettava alue 2 metrin välein pitkittäis- että poikittaissuuntaisesti lohkoihin, joita merkittiin numeroin ja kirjaimin (ks. kartta 1973:2).

Kullekin kaivauksen aikana havaitulle maakerrokselle annettiin oma numeronsa, jota käytettiin muistiinpanoja tehtäessä, löytöjen taltiointissa ja kartanpiirustuksessa (ks. liite 1).

Kaivausvaihe 1

Kaakkoista esilinnanpihaa ryhdyttiin avaamaan läpiöin tasokaivauksena 1.6. Tällöin saatiin heti todeta, että koskemattomista maakerroksista ei ollut paljonkaan toivoa. Koko kaakkoista esilinnanpihaa halkoo nimittäin pitkittäissuunnassa viemäri- ja 0-P 1 (ks. kartta 1973:3, Hämeen linnan viemärisuunn. kartta v:lta 1968). Poikittaissuunnassa tutkittavalle alueelle sattuvat viemäri- ja P-P 2 sekä n. 2 m leveä päälinnasta leipomora- kennukseen tuleva kaukolämpökanava. Viemäri- ja -kaivot osuivat lohkojen 1-2 a-b kohdalle, ja myös lohkoista e paljas-

neg. 1973:6-8
dia 1973:3

Kartta 1973:5

tui viemärikaivo. Kaukolämpökanava osui lohkoihin 1-2 d-e. Todettiin, että ainoastaan lohkojen 1 a-b, 2 a-b-c ja 2 f-g kohdalla kannatti aloittaa varsinainen kaivaminen.

Maanpinnan korkeudet ennen kaivauksen aloittamista tutkitun alueen kohdalla käyvät ilmi kartasta 1973:2. Maanpinta nousi loivasti lohkoista a lohkokoon g päin siirryttäessä.

Kartta 1973:5

Kartta 1973:5

diat 1973:2,74

valok. 3770:1

neg. 1973:9

1. kaivausvaiheessa oli maa lohkoissa 1-2 a-b keskiruskeaa, hienojakoista täytehiekkaa 11. Lohkossa 2 c oli tummanruskeaa täytehiekkaa 2, jonka seassa oli tiilen- ja laastinkappaleita. Heti 2-maan vieressä lohkoissa 1-2 c oli keltaista täytesoraa 10, jolla oli peitetty kaukolämpökanavakaivanto. Lohkossa 2 f-g aivan leipomon seinän vieressä oli täytehiekkaa 11. Täytehiekka loppui etäämpänä seinästä keltaiseen täytesoraan 10.

valok. 3770:1-2,

3772:1

neg. 1973:9-11,

25

1. vaihetta ehdittiin kaivaa vain kymmenkunta senttiä, kun tavattiin ensimmäinen mukulakiveystaso ja päätettiin 1. kaivausvaihe puhdistamalla kiveys esiin. Sitä oli säilynyt ainoastaan viemärikaivantojen välikohdissa lohkoissa 1 a ja 2 a-b sekä lohkoissa 2 f-g. Mukulakivet olivat tasakokoisia ja sijaitsivat tasavälein. Lohkon 2 f-g kiveyksessä kulki vesikouru huoneeseen 31 johtavan eteisen seinän vieressä, eteisen seinän suuntaisesti.

Kaivausvaihe 2

Kartta 1973:6

neg. 1973:12,13

diat 1973:4,5

valok. 3771:1-2

Kaivausvaihe 2 aloitettiin purkamalla 1. vaiheessa löydetty mukulakiveys. Kaivauksen syventämisestä tasossa oli tuskin ehditty aloittaa, kun törmättiin taas mukulakiviin. Lohkoista 1 a-b paljastui mukulakiviä suorana jatkona vaiheen 1 mukulakiveykselle; on siis kyse yhdestä ja samasta mukulakiveyksestä, joka viettää leipomon seinästä päälinnaan päin ja jota löytyi sekä 1. että 2. kaivausvaiheessa (vrt. kartat 1973:5 ja 6). Lohkossa 1 b kulki kiveyksessä vesikouru leipomorakennuksen seinän suuntaisesti.

valok. 3772:2

neg. 1973:26

dia 1973:13

Lohkosta 2 f-g paljastui 2. vaiheessa heti 1. kaivausvaiheen mukulakivien alta toinen mukulakivikerros, joka muodostui hiedman suuremmista kivistä kuin ensimmäinen kiveys.

Maan laadussa ei 2. kaivausvaiheessa tapahtunut muutoksia. Sekä 1. että 2. kaivausvaiheessa löydetyt mukulakivet sijaitsivat hienojakoisessa ruskeassa täytehiekassa 11.

Kaivausvaihe 3

Kaivausvaihe 3 aloitettiin purkamalla 2. vaiheessa löydetyt mukulakiveykset. Tämän jälkeen kaivettiin lohkoja 1 a-b ja 2 a-b-c n. 20 cm syvemmälle tasossa ja lohkoja 2 f-g n. 40 cm.

neg. 1973:15
Kartta 1973:7
neg. 1973:14

Lohkoista 1 a-b ja 2 a-b-c ei paljastunut enää kiveyksiä. Lohkosta 2 b löytyi hajanaisia mukulakiviä, jotka olivat peräisin viemäriputken asettamisen yhteydessä rikotusta ylemmästä mukulakiväytestasosta (putki näkyy kartassa 1973:10).

Lohkoissa 1-2 a-b havaittiin maan laadun muutoksia. 3. vaihetta kaivettaessa loppui maakerros 11. Lohkosta 1 a löytyi ensin ohut n. 5 cm:n kerros hiekkaista, punertavan ruskeaa maata, jossa oli hienoa tiili- ja laastimurskaa. Tämä maakerros, 12, kaivettiin kerroksena pois. Sen alta paljastui n. 5 cm:n kerros kovaa hiekansekaista savea, 5, joka myös poistettiin kerroksena. Saven alta tuli tummanruskeaa, puunroskaa sisältävää maata, 17, jossa oli puunrosken lisäksi tiilen- ja laastinkappaleita ja jonkin verran eläinten luita. Tässä puulastumaassa oli läiskittäin hienoa hiekkaa ja savea. Myös lohkoista 1 b ja 2 a-b tuli täytehiekkan 11 loputtua puulastumaata 15, (ks. liite 4). Lohkossa 2 c jatkui 2-maa. Lohkojen 1-2 a-b halki viistoon kulkevan viemärikaivannon rajat tulivat 3. kaivausvaiheessa selvästi näkyviin kapeina hiekkareunuksina (16) viemäriinjohtajan molemmilla puolilla.

dia 1973:6

Myös lohkossa 2 f-g voitiin todeta maan laadun muuttuvan täytehiekasta 11 tummanruskeaksi täytehiekaksi 2. Tästä maakerroksesta löytyi mukulakivikerros n. 40 cm edellistä mukulakivikerrosta alemmalla. Kiveys vietti leipomon seinästä päällinnsä kohti; kaltevuuskulma käy ilmi kartan 1973:7 leikkauksesta A-A 1. Mukulakiveys oli rikkonainen.

valok. 53773
neg. 1973:27,28

Kaivausvaihe 3 lopetettiin lohkoissa 1-2 a-b puulastumaan tultua esiin ja lohkossa 2 f-g mukulakivikerroksen paljastuttua.

Kaivausvaihe 4

Kartta 1973:8

Lohkoissa 1 a-b ja 2 a-b-c kaivauduttiin 4. kaivausvaiheessa n. 20 cm syvemmälle tasossa, jolloin todettiin maan laadun taas muuttuvan. Puulastumaan alta alkoi lohkoista 1 a paljastua tiilimurskamaata (20). Kerros oli peruskoostumukseltaan ruskeaa hiekkaa, siinä oli runsaasti isoja tiilenkappaleita, mutta laastinpalesia niukasti. Kerroksesta otettiin maanäyte (1973:15, otokohta ks. kartta 1973:4). Kaivaminen lopetettiin tiilimurskamaan tultua näkyviin.

Lohkoista 2 a ja 1-2 b tuli puulastumaan alta 2-maata, samaa tummanruskeaa täytehiekkaa, jota viereisessä lohkossa 2 c oli ollut kaivauksen alusta asti. 4. vaiheen kaivaminen lopetettiin maan laadun vaihduttua selvästi 2-maaksi.

Lohkoa 2 f-g syvennettiin 4. kaivausvaiheessa tasossa n. 30 cm ja todettiin 2-maan jatkuvan.

neg. 1973:16-18

Tässä kaivausvaiheessa alkoi leipomorakennuksen kiviperustus vähitellen paljastua.

Kaivausvaihe 5

Kartta 1973:9

Lohkon 1 a tiilimurskamaata kaivettiin n. 40 cm alaspäin tasossa, kunnes todettiin maakerroksen 20 alkavan loppua ja tilalle tulevan tummanruskean täytehiekkan 2. Lohkossa oli hajanaisesti isoja kiviä.

diat 1973:7-9
neg. 1973:19,20

Lohkoja 2 a ja 1-2 b ehdittiin 5. kaivausvaiheessa syventää tasossa vain n. 15 cm, kun lohkoista 2 a-b löytyi puuta ja kaivaminen oli keskeytettävä. Ko. puu osoittautui n. 30 cm leveäksi lankuksi, joka katkesi molemmista päistään viemäriinjoihin. Lankun toisessa päässä puunsyyt kuljivat n. 10 cm:n leveydeltä poikittain, siinä oli pari puutapin (?) jälkeä ja 2 rautanaulea.

Lohkoa 2 f-g syvennettiin n. 40 cm tasossa ja todettiin 2-maan jatkuvan.

Kaivausvaihe 6

Kartta 1973:10

Lohkoja 1-2 a-b ja 2 c kaivettiin 6. kaivausvaiheessa n. 20 cm alaspäin tasossa. Lohkoista 1 a paljastui lisää isoja kiviä maan laadun pysyessä 2-maana. Lohkoista 2 a-b poistettiin lankku ja

todettiin 2-maan yhä jatkuvan. Lohkosta 1 b löytyi jonkin ver-
ran tiilimurskamaata 20, ja täältäkin paljastui isoja kiviä.
Kivet ovat peräisin leipomorakennuksen perustuksesta, jota vie-
märiputket ovat rikkoneet.

neg. 1973:21

Lohkossa 2 f-g kaivettiin tasossa n. 40-50 cm alaspäin. 6. vai-
hetta kaivettaessa loppui täytehiekka 2 ja tilalle tuli savea,
5. Savesta, korkeudelta 89.60-70 löytyi yllättäen n. 50 x 130
cm:n alalta laastipintaa. Laastia oli n. 10 cm:n paksuudelta ja
se oli väriltään harmaanvalkeaa. Laastista otettiin näyte (1973:
6 ks. liite 2). Laastipinnassa oli keskellä jonkinlainen pyöreä
aukko. Jotta saataisiin selville, jatkuuko laastipinta edemmäs,
jouduttiin avaamaan lohkoa f-g lisää päälinnaan päin. Laastia
ei kuitenkaan löytynyt lisää, avatulta alueelta tuli ainoastaan
keltaista täytehiekkaa 10 sekä viemäriputki (viemäri linja O-P 1
tuli näkyviin). Laastipinnan alapuolelta tuli vastaan pohjasavi
korkeudelta 89.65.

Kartta 1973:9

diat 1973:12-16
neg. 1973:131-
133

↓
missä

Kaivausvaihe 7

7. kaivausvaiheessa aukaistiin aluksi hieman lisää aluetta, loh-
kosta 1 a n. 80 cm koordinaatiston O-pisteeseen päin ja lohkoa
c x-peruslinjaan asti. Tämä siksi, että syvissä ja shtaissa kuo-
pissa alkoi olla hankala työskennellä. Tämän jälkeen syvennet-
tiin lohkoja 1-2 a-b-c n. 25-30 cm tasossa.

diat 1973:10,15

7. kaivausvaiheessa todettiin ensiksikin maan laadun lohkossa
1 a muuttuvan 2-maasta 2 x-maaksi. Jyrkkää maakerrosten välistä
rajaa ei ollut havaittavissa, vaan siirtyminen tapahtui vähitel-
len. 2 x-maalle omimaisia tunnusmerkkejä ovat tummanharmaa väri
ja nokivuus, runsas luopitoisuus (polttamattomia eläinten luita)
sekä runsain määrin esiintyvät tiilen- ja laastinpalaset. Tiil-
tä ja laastia esiintyi sekä aivan pieninä murusina että isompi-
na kappaleina. Lohkon 1 a länsipuolelta, juuri avatusta koh-
dasta, paljastui kaksi ristikkäin olevaa laudanpäättä korkeudel-
ta 89.60-70. Lohkossa 1 a tavoitettiin pohjasavi korkeudelta
89.60. 2 x-maa ulottui pohjasaveen asti.

Kartta 1973:10

Lohkoissa 1-2 b jatkui 2-2 x-tyyppinen tiilen- ja laastinsekai-
nen, tumma täytemaa pohjasaveen asti, joka tavoitettiin korkeu-
delta 89.46. Lohkoissa 1-2 c todettiin 2-maan jatkuvan pohja-
saveen asti, joka tuli korkeudelta 89.04.

Kartat 1973:4
12,14,15

Maaleikkauksia kaakkoisen esilinnanpihann kaivauksesta piirrettiin neljä kpl. Kuoppien peittämiseen käytettiin 36 m³ seulotua soraa.

Kaivauksen aikana otettiin laastinäytteitä (näytteet 1973:1-8, ks. liite 2).

Yhteenvedo kaakkoisen esilinnanpihann kaivauksesta

Kartta 1973:11
neg. 1973:22-24

Leipomorakennusten perustusten todettiin muodostuvan tutkitulla kohdalla suurista harmaakivistä, jotka oli muurattu laastilla kiinni toisiinsa. Kivien välistä otettiin laastinäytteet (näytteet 1973:7, 8, ks. liite 2). Lohkon 2 a-b kohdalla peruskiviä oli 2 kivikertaa, lohkon 2 c kohdalla 5 kivikertaa ja lohkon 2 f-g kohdalla 2-3 kivikertaa.

1740-luvun leipomorakennuksen kiviperustus ja kaakkoisen esilinnanpihann kulttuurikerrokset loppuivat suunnilleen samalla korkeudella. Kiviperustus lohkoissa 2 a-b-c päättyi n. korkeudella 89.40, ja pohjasavi tuli vastaan n. korkeudelta 89.60-46; samoin lohkoissa 2 f-g kiviperustus päättyi n. korkeudella 89.90, pohjasaven tullessa n. korkeudelta 89.65.

Maakerroksista todettiin jo edellä, että viemäriputkien ja -kaivojen asentamiset sekä kaukolämpökanava olivat rikkoneet niitä pahasti. Kaukolämpökanavan rikkoma kohta leipomorakennuksen perustuksista oli tutkittu v. 1969 (ks. M.Koskimiehen tutk.kertomus v:lta 1969). Seuraavanlaisista stratigrafista järjestystä voitiin mielestäni kuitenkin todeta:

- maakerros 11 1. ja 2. vaiheen mukulakivykset tässä kerroksessa
- maakerros 15-17 ominaisia löytöjä: liitupiippu, vihreä ikkunalasi, pullolasi, rautanaulat, luurenkaan katkelmat
- maakerros 20 tiilimurskakerros
- maakerros 2 ominaisia löytöjä: liitupiippu, väritön ja vihreä ikkunalasi, fajanssi, kaakeli, rautanaulat, luurenkaan katkelma, keramiikka, pullolasi, raha vuodelta 1725
lohkon 2 fg 3. vaiheen mukulakiveys tässä kerroksessa

maakerros 2 x ominaisia löytöjä: eläinten luut, vihreä ikkuna, pullolasi, keramiikka
 maakerros 5 savi

Ainoastaan maakerrokset 11, 2 ja 5 esiintyivät tutkitun alueen kaikissa lohkoissa. Kerrosten paksuus vaihteli suuresti, kuten maaleikkauskartoista 1973:4, 12-15 käy ilmi.

Kaikki em. maakerrokset ja mukulakiveykset lienevät nuoria, 1900-1700-luvulle ajoittuvia.

1. ja 2. vaiheen mukulakiveys on ehkä peräisin 1800-luvulta¹⁾. Kaivauksen yhteydessä mitattu tiilimateriaali oli melko niukka (ks. liitteet 3 ja 4).

Huoneen 31 kaivaus 14.5. - 4.8.

Selostus eri työvaiheista.

Selostukseen liittyvät kartat 1973: 1, 2, 4, 16-24, 26, 27, valokuvat 3774-3783, negatiivit 1973:29-106, 123-128, väridiapositiivit 1973:17-39, 67-73, 75-76, löydöt 1973:31-49, laastinäytteet 1973:9-20, maanäytteet 1973:1-13, (ks. liite 2).

Talteen otetut tiilet v:lta 1973 (ks. liite 4) sekä luettelo kaivauksen aikana mitatuista tiilistä (ks. liite 3).

Kartta 1973:16
 valok. 3774:1
 neg. 1973:29
 diat 1973:17,18,
 24

Tutkitun alueen sijainti huoneessa 31 käy ilmi kartasta 1973: 16; kyseessä oli n. 4 metrin levyinen maaleikkaus, joka kulki huoneen 31 ulko-ovelta takaseinään asti. Leikkauksen pituus oli n. 13 metriä eteinen mukaanluettuna. Tutkitun pinta-alan kokonaisneliömääräksi tuli n. 44 m². Kaivauksen tarkoituksena oli tutkia sekä 1740-luvun leipomorakennusta, jonka eteläseinä on rakennettu keskiaikaisen kehämuurin päälle, että leipomorakennusta vanhempia rakenteita ja maakerroksia. Huonetta 31 oli käytetty viimeksi vankilan keittiönä.

Tutkittava alue jaettiin muistiinpanojen tekemistä varten lohkoihin 2 metrin välein eteisestä päin alkaen. Lohkoja merkittiin numeroin.

1) Vrt. Stenius 1973, s.22

valok. 3774:1,2
neg. 1973:29-48
diat:1973:17,18,
20-24

Ennen kaivauksen aloittamista näytti tutkittava kohta huoneessa 31 seuraavanlaiselta.

Huoneen 31 eteiseen johtaa puinen ulko-ovi. Eteinen on pieni, 170x140 cm, ja siinä oli betonilattia. Eteisestä johti puinen ovi huoneeseen 31. Ovi poistettiin ennen kaivauksen aloittamista.

Eteisestä päästiin n. 30 cm leveän betonisen porrasaskelman välityksellä huoneeseen 31; korkeusero eteisestä keittiöön siirryttäessä oli 13,5 cm alaspäin.

Eteisestä keittiöön astuttaessa oli heti oven oikealla puolella betoninen allas, kooltaan 110 x 180 cm. Vasemmalta vei puuovi huoneeseen 30, jota on käytetty vankilan leipomona. Maaleikkaus rajoittui toiselta sivultaan huoneiden 30 ja 31 väliseen seinään, toiselta sivulta huoneen 31 kattoa kannattaviin kahteen suureen neliskulmaiseen pilariin ja niiden väliseen seinään. Suunnilleen kaivettavan alueen keskikohdalla pilarien välistä seinää vasten oli puinen säilytyskomero. Huoneen perältä, vasemmalta, johtivat puiset rappuset ylös toiseen kerrokseen.

Keittiön lattia oli tehty 1 x 1 metrin kokoisista betonilaatoista. Kaivettavalle alueelle sattui kaksi lattiskaivoa; toinen, betonista tehty, sijaitsi lohkoissa 3 ja toinen, tiilinen, lohkojen 4-5 rajakohdassa.

valok. 3775:1
neg. 1973:49-54
dia 1973:19

Keittiöstä poistettiin ensin kaivausalueella sijaitseva puinen komero sekä kannettiin huoneessa 31 olevat laudat ulos. Kaivaus aloitettiin poistamalla paineilmaporalla betonilattia tutkittavaksi määritellystä kohdasta. Lattian poiston yhteydessä irrotettiin betoniallas sekä huoneen 31 perällä olevat portaat. Myös eteisen lattia poistettiin. Lattian korkeus keittiössä ennen poraamisen aloittamista oli 91.20-30. Kun poraaminen oli aloitettu, todettiin, että 1 x 1 metrin betonilaattojen alla oli vielä toinen, yhtenäinen betonipinta maapohjalla. Lattian paksuus keittiössä oli 10-12 cm, eteisessä betonia oli jopa 25-40 cm:n paksuudelta.

Kartta 1973:16

Kun lattia oli poistettu, näytti keittiössä seuraavanlaiselta.

valok. 3775:2
neg. 1973:59

Maa betonilattian alla oli keskiruskeaa hiekkaa 3, josta pilkotti paikoitellen kiviä. Viemäriputkien suita pisti esiin maasta, ja putkien kulkusuuntia maassa osoittivat keltaiset, hienoa hiekkaa 4 olevat kohdat ruskeassa hiekassa. Eteisessä oli tummanruskeaa täytesoraa 1. Huoneen perällä lohkoissa 8 pilkotti esiin tiiliä hiekan seasta. Tästä näkymästä kävi ^{jo} ilmi, että ylimmät maakerrokset keittiössä olivat sekoittuneet viemäriputkien asettamisen yhteydessä.

Kaivausvaihe 1

Aloimme poistaa ruskeaa hiekkaa lapioin takaseinästä ulko-ovelle päin n. 20 cm:n paksuisena tasona. Tällöin kävi ilmi, että kaivausalueen etuosassa (= lohkot 3, 4, 5) oli ruskeaa hiekkaa 3 n. 20-25 cm:n paksuinen kerros, ja heti hiekan alta paljastui tummanruskeaa täytehiekkaa 2, jossa oli tiilen- ja laastinkappaleita. Kaivausalueen takaosassa (= lohkot 6, 7, 8) oli ruskeaa hiekkaa 3 paksummalti, sillä siellä jatkui ko. maakerros edelleen. Lopetimme 1. vaiheen kaivamisen heti, kun täytehiekka 2 alkoi tulla näkyviin alueen etuosassa.

Kartta 1973:17

1. kaivausvaiheen aikana todettiin tutkittavasta alueesta seuraavaa.

valok. 3776:1

neg. 1973:55,56

Kaivausalueen takaosa suunnilleen lohkoista 6 taaksepäin oli ruskeaa hiekkaa 3, jossa viemäriputkien kohdalla oli keltaista hiekkaa 4. Lohkosta 8 paljastui tiilistä muuratun alustan yläosa. Huoneessa 31 on A.Ekholmin piirustusten mukaan v:lta 1910 ollut suuret höyrykattilat ¹⁾, ja näkyviin tullut tiilialusta on osan näiden kattiloiden alustaa. Kattilat on asennettu v. 1887 ²⁾. Kaivausalueen takaosassa näkyi kolme viemäriputken suuta.

dia 1973:75

Kaivausalueen etuosassa oli ensiksikin ruskeaa hiekkaa 3 n. 20-25 cm:n paksuudelta. Sen alta tuli täytehiekkaa 2 ja paikoitellen suuria, mustia bitumiläiskiä. Bitumi oli hyvin ohuella ja sen alla välittömästi täytehiekkaa 2. Kaivausalueen etuosassa ei vielä näkyneet viemäriputkia. Lohkossa 3 ulkoseinän vieressä oli n. 80 cm:n leveydeltä ruskeaa täytesoraa 1, jota oli myös eteisessä. Täytesoraa kaivettiin eteisessä n. metrin

1) Stenius 1973, s. 79, kuva 38.

2) Koskinen 1974, s. 14.

syvyyteen ja todettiin sen yhä jatkuvan; tämän jälkeen eteiskaivanto peitettiin, jotta ulko-ovesta päästiin kulkemaan.

Kaivausvaihe 2

2. kaivausvaiheessa kaivoimme takaseinästä ovelle päin osaksi lapioin, osaksi lastoin. Kaivausta syvennettiin vain n. 10 cm tasossa. Uusia havaintoja voitiin 2. kaivausvaiheen jälkeen tehdä seuraavasti.

Kartta 1973:18

Kaivausalueen takaosassa pysyi maan laatu pääosin ruskeana hiekkanä 3. Paikoitellen lohkoissa 7 ja 8 oli savensekaista täytehiekkaa 7 sekä mukulakiven kokoisia tai vähän suurempia kiviä kohdissa, jotka olivat säästyneet viemäriputkilta. Alueen takaosasta paljastui muutama iso kivenlohkare. Tiilialusta tuli selvemmin näkyviin. Alustan ja takaseinän välissä oli viemäriputki.

valok. 3776:2

Lohkojen 5-6 rajalta löytyi pieni tiilialusta (180 x 80 cm). Sen ulkoreunaan oli muurattu tiiliä ja sisemmäs, huoneiden 30-31 välistä seinää vasten, isoja harmaakiviä. Kivien välissä oli nokea (ks. kartta 1973:19).

dia 1973:75

Kaivausalueen etuosassa oli tummanruskeaa täytehiekkaa 2 ja jonkun verran vielä ruskeaa hiekkaa 3. Lohkoissa 3-4 oli iso läiskä punaruskeaa, hiekkansekaista tiilimurskamaata. Tiilimurskamaata (6) oli 5-10 cm:n paksuudelta, ja se poistettiin kerroksena. Tiilimurskan alla oli ohut kerros bitumia. Ulkoseinän vieressä lohkoissa 3 oli edelleen täytesora 1. Lohkoissa 4 ja 5 oli muutamia mukulakiven kokoisia kiviä hajanaisesti.

Kaivausvaihe 3

3. kaivausvaiheessa siirryttiin kokonaan lastakaivamiseen. Aluetta syvennettiin tasossa n. 20 cm takaseinästä ovelle päin, ja todettiin muutoksia varsinkin kaivettavan alueen takaosassa.

Kartta

Kartat 1973:19
ja 19A

Kaivausalueen takaosasta paljastui runsaasti kiviä. Suurin osa niistä oli mukulakiven kokoisia tai vähän suurempia, mutta joukossa oli isojakin lohkaraita. Kiviä oli tiheästi, mutta täysin hajanaisesti. Koko alueen peräosa oli varsin myllerretyn ja sekavan näköinen. Lohkojen 6-7 halki kulkeva viemäriputki saatiin kokonaan näkyviin, se oli asetettu keskelle "kivikkoa", jonka

valok. 3777:1,2
neg. 1973:60,61

se oli rikkonut tältä kohtaa täysin. Kaivausalueen takaosassa tähän asti vallinnut ruskea hiekka 3 on nyt loppumassa; sen alta tulee punaruskeaa, tasajakoista hiekkaa 2.

Kartta 1973:19
valok. 3778:2
neg. 1973:67-69,
74,75
70-73

Kaivausalueen etuosassa oli vallitsevana maalaatuna täytehiekka 2, joka lohkoissa 3 oli savipitoista (7). Lohkon 3 keskellä oli läiskä hienoa, savensekaista hiekkaa 8. Alueen etuosastakin alkoi paljastua viemäriputkien suita. Ulko-oviseinän vieressä saatiin näkyviin ensimmäinen kivikerta leipomorakennuksen kiviperustuksesta.

neg. 1973:79,82
diat 1973:25,26

Lohkojen 5 ja 6 puolivälissä alkoi 3. kaivausvaiheessa hahmotua se maakerrosten 2 ja 2 välinen raja, joka myöhemmissä kaivausvaiheissa kävi yhä selvemmäksi.

Lohkoissa 4-5 oli jonkin verran hajanaisia mukulakiven kokoisia kiviä.

Kaivausvaihe 4

Kartta 1973:20
valok. 3779:1
neg. 1973:76-78,
80,81

Alueen takaosasta poistettiin viemäriputket sekä raivattiin ulos mukulakiven kokoiset kivet koko alueen takaosasta. Niiden alta paljastui lisää kiviä, jotka olivat kooltaan suurempia (ks. kartta 1973:20). Kivien seassa oli punaruskeaa tasajakoista täytehiekkaa 2.

valok. 3778:1
neg. 1973:66

Alueen etuosaa syvennettiin n. 10 cm, mikä riitti paljastamaan etuosan viemäriputket kokonaan. Vallitsevana maalaatuna oli edelleen 2-täytehiekka, jossa oli sekoittuneena 2-masta. Lohkojen 3-4 keskellä oli iso läiskä tiili- ja laastimurskapitoista hienoa hiekkaa (2).

Kaivausvaihe 5

diat 1973:27,28

5. kaivausvaihe aloitettiin alueen takaosasta purkamalla ensin lohkoissa 8 oleva tiilialusta. Alustasta piirrettiin detaljipiirros 1:10 ennen sen purkamista (kartta 1973:20 A). Alustan tiilien keskimääräinen koko oli 28 x 14 x 7,5 cm, alimmat tiilet sijaitsivat korkeudella 90.65. Rakennelman korkeus oli n. 60 cm. Edelleen purettiin lohkojen 5-6 rajalta seinän vierestä

- valok. 3778
neg. 1973:64-68
diat 1973:25,26,
5
Kartta 1973:21
valok. 3780:2
neg. 1973:88-91
dia 1973:76
neg. 1973:96-97
valok. 3780:1
neg. 1973:83,86-
89
Kartta 1973:21
valok. 3779:2,
3780:1
neg. 1973:83-89
Kartta 1973:21 A
neg. 1973:93-95
valok. 3781:2
neg. 1973:92
- pienempi tiilestä ja harmaakivestä muurattu alusta. Alustan ulkoreunassa sijainneet tiilet olivat kooltaan keskimäärin 28 x 14 x 7,5 cm.
- Tämän jälkeen purettiin kaivausalueen takaosan "kivikkos" lisää. Suunnilleen korkeudella 90.35-30 todettiin lohkoissa 7 ja 8 "kivien" vähäksi aikaa loppuvan ja alueella olevan pelkkää tasajakoista hiekkaa 9 - 9 x (9 x : väriltään ruskeampaa kuin 9, hieman karkeampaa). Hiekka oli kuitenkin vain noin 10 cm:n paksuudelta, ja tämän jälkeen "kivikko" jatkui. Hiekkakerroksen alta paljastunut kivikerros näytti tiiviimmältä ja ehyemmältä kuin aiemmin. Kivien joukossa oli sekä pyöreähköjä luonnonkiviä että lohkottuja kiviä - lohkottuja kiviä oli arviolta noin kolmannes. Lohkottujen kiven särmissä saattoi havaita kaarevia lohkomisjälkiä, jotka eivät olleet kiviporalla tehtyjä. Kivien koko: ks. kartta 1973:21.
5. kaivausvaiheessa tuli selvästi esille kaivauksen takaosan kivikerroksen ja toistaiseksi kivettömän etuosan välinen raja, joka kulki lohkon 5 kohdalla. "Kivikon" rajaa noudatteli maakerrosten välinen raja - kaivausalueen takana oli tasajakoista punaruskeaa hiekkaa 9, etuosa tummaa täytemaata 2 ja 7.
- Kaivausalueen etuosasta kaivettiin 5. vaiheessa ensiksi pois lohkoissa 3-4 sijainnut tiili- ja laastimurskapitoinen hiekkainen maaläiskä 12, se oli n. 5 cm:n paksuinen. Läiskän alta tuli täytemaata 2-7. Etuosan viemäriputket poistettiin. Tämän jälkeen syvennettiin etuosaa tasossa n. 20-30 cm, jonka jälkeen voitiin todeta maakerroksen 2-7 edelleen jatkuvan. Maan pinta oli nyt kaivettu tasolle 90.18-90.25. Ulko-oviseinän ja huoneiden 30-31 välisen seinän alla olevat peruskivikerrat olivat jo pitkälti näkyvissä.
- Kaivausvaihe 6
6. kaivausvaiheessa ei koskettu lainkaan alueen takaosan tiiviiseen kivikerrokseen. Sen sijaan syvennettiin kaivauksen etuosaa vielä n. 20 cm tasossa, lohkoista 5 kivikerroksen rajalta lähtien ulko-ovelle päin. Syventämisen jälkeen voitiin todeta myös kaivausalueen etuosasta paljastuvan suuria kivenlohkareita, niitä oli kuitenkin vähemmän ja hajanaisemmin kuin kaivausalueen takaosassa. Maan laatu alueen etuosassa muuttui 6. kaivausvai-

diat 1973:30-33

heen aikana 2-maasta nokiseksi, tummaksi ja luupitoiseksi 2 x-
maaksi, jossa oli runsaasti tiilen- ja laastinkappaleita (ks.
liite 1).

neg. 1973:98

Lopuksi purettiin lohkon 5 tiilinen lattiakaivo, jonka tiilet
olivat kooltaan keskimäärin 28,5 x 14 x 7,5 cm. Huoneiden 31-30
välisestä seinästä paljastui tällöin tiilinen viemäriputken ke-
vennykskaeri, jonka tiilet olivat kokoa 30-28 x 14,5 x 7 cm.

Kaivausvaihe 7

Jotta kaivausalueen takaosaa olisi voitu syventää, oli kutsut-
tava laturi ja poraaja räjäyttämään kappaleiksi suurimmat kivet
lohkoista 7 ja 8. Lohkoissa 5 ja 6 sijaitsevia suuria kivenjär-
käleitä ei uskallettu edes koettaa liikuttaa paikoiltaan sortu-
misvaaran vuoksi. Lohkojen 7 ja 8 suurimmat kivet saatiin siir-
retyksi kappaleina ulos, ja tämän jälkeen voitiin "kivikkoa"
purkaa taas alaspäin. Kyseessä olikin viimeinen kivikerta. "Ki-
vikko" loppui kaivausalueen perällä lohkoissa 7-8 suunnilleen
korkeudella 89.85-89.70.

Kartat 1973:22
ja 23
diat 1973:34-36,
39

Kivien loputtua jatkettiin maan kaivamista alueen takaosassa.
Viimeisen kivikerran alta lohkoista 8 tuli selväraajainen, tum-
manpunainen tiilimurskaläjä, jossa oli sekoitteena sinistä sa-
vea, 27. Tiilimurskan alta takaseinän vierestä paljastui tiili-
muuria, (ks. kartta 1973:23 ja 26).

Lohkossa 7 oli kivien alla mustaa, palanutta nokista maata 28
n. 10-12 cm:n paksuinen kerros. Sitä ulottui myös lohkon 8 puo-
lelle. Maakerros 28 näyttää jatkuvan lohkojen 5-6 isojen kiven-
lohkareitten alle.

Kartta 1973:23

Kaivausalueen takaosaa kaivettiin noin syvyydelle 89.28-89.30.
Tiilimurskan 27 alta lohkoista 8 löytyi, paitsi tiilimuuria,
maahan aseteltuja leveitä tiiliä. Tiilet sijaitsivat muurin edus-
talla, ja niitä näkyy ainakin kahdessa kerroksessa toistensa
päälle ladottuina. Tiilet olivat kooltaan n. 36 x 17-16 x 10-9
cm - siis varsin suurimittaisia, 1500-luvun tiilikokoa vastaa-
via.

valok. 3783:2

Tiilimuuuri kulkee viistoon maaleikkauksen halki suunnassa koil-
linen - lounas ja poikkesa huoneen 31 takaseinästä noin viisi
astetta. Muurin edustalla oli irtonaisia siitä pudonneita tii-

neg. 1973:106
 diat 1973:37-39,
 67

liä, ja muuri on jonkin verran rikkonainen. Sen reunassa on pelkiä juoksutiiliä. Tiilien välissä on valkeaa hiililaastia, jossa on isoja hiilinokareita. Laasti muistuttaa itärundelin hiililaastia ¹⁾. Muuri on rakenteeltaan verhomuuri, sen sisusta on täytetty tiilillä, laastilla ja kivillä. Toista reunaa ei näy, sillä suoraan muurin päälle on rakennettu leipomorakennuksen takaseinän perustukset.

Tiilien koko muurissa on keskiaikainen 28 x 14,5 x 10 cm. Muuri on ehkä vietävissä 1560- ja 70-luvuilla suoritettujen kehämuurin laajennustoimien yhteyteen.

Kartta 1973:22
 valok. 3782:1-2,
 3783:1
 neg. 1973:99-105
 diat 1973:69-73

Kaivausalueen etuosaa syvennettiin 7. kaivausvaiheessa n. 50 cm, jonka jälkeen törmättiin yllättäen hyvin säilyneeseen mukulakiveykseen. Maa oli kaivettaessa edelleen tummaa, vahvasti luu- ja laastipitoista 2 x-maata, joka muuttui hiekkaisemmaksi ja vaaleni mukulakivystä lähestyttäessä. Kiveys sijaitsi korkeudella 89.49-69 (mitattu kivyyksen päältä), ja nousi loivasti sekä lohkoista 5 ulko-ovelle päin että poikittaissuunnassa lounas-koillinen. Mukulakivet sijaitsivat tiiviisti vierekkäin, ne olivat tasakokoisia, muodoltaan pyöreähkön särmikkäitä. Kiveyksessä oli painumia. Lohkojen 4-5 rajalla kulki kiveyksessä vesikouru viistoon maaleikkauksen halki suunnassa koillinen-lounas (samassa suunnassa kuin huoneen perältä löydetty tiilimuuri). Tässä vaiheessa on mahdotonta sanoa, jatkuuko mukulakivys lohkoissa 5 sijaitsevien isojen lohkojen alle. Ajoitusta kiveykselle ei voida vielä antaa; kiveyksen päältä 2 x-maasta löytyi tosin vihreää ikkunalasia, mutta tähän ei todista mitään itse kiveyksen iästä. Selvänä pitäisin kuitenkin, että tämä mukulakiveys ei liity 1740-luvun leipomorakennukseen, sillä se löytyi n. 45-50 cm leipomorakennusten kiviperustuksen alareunaa alemmalla.

Huoneen 31 kaivauksista ehdättiin kesällä 1973 kaivaa noin 160-180 cm syvälle. Tiilimuuri ja mukulakiveys dokumentoitiin ja jätettiin paikoilleen.

1) Knut Draken antama suullinen tieto syyskuulta 1973

Leipomorakennuksen perustukset

- Kartta 1973:24 Ulko-oviseinän alapuolella kannatti leipomorakennuksen seinää (D-seinä) maaleikkauksen kohdalla 2-3 harmaakivistä muodostuvaa peruskivikertaa. Peruskivet sijaitsivat n. välillä 91.10-90.10, ja niiden alla oli 2 ja 2 x-maata.
- Kartta 1973:4 Huoneiden 31 ja 30 välinen seinä (A-seinä) lepäsi yhden peruskivikerran varassa. Kivien alla oleva maa oli 2 ja 2 x-maata. Suunnilleen lohkoa 5 taaksepäin oli seinän alla pelkkää "kivikkoa". Kaivausalueen peräseinästä (B-seinä) näkyy selvästi, kuinka heti tiilimuurin päälle on muurattu isoja harmaakiviä leipomorakennuksen peruskiviksi. Kivien välejä oli paikattu sementtillaastilla,
- Kartta 1973:26 Huoneiden 31-30 välistä seinää (A-seinä) vastapäätä sijaitseva pitkittäisleikkaus piirrettiin vain etuosastaan, sillä takaosa oli aivan samanlaista kivikkoa kuin vastapäisen leikkauksen takaosa (ks. kartta 1973:3).

Huoneen 31 seinät

Huoneen 31 seinää tutkittiin kesällä 1973 hyvin vähän. Huoneiden 31 ja 30 välillä oleva seinä on rakennettu 1840-luvulla ¹⁾. Tätä seinää hakattiin auki huoneen 30 puolelta oven pielestä. Rappauksen alta paljastui oviaukon reunatiiliä, kooltaan 28 x 15 x 7,5 cm. Huoneen 31 puolelta hakattiin seinää auki lohkojen 7 ja 8 kohdalta. Tällöin löydettiin rappauksen alta umpeenmuurattu oviaukko. Umpeenmuuraus oli tehty renessanssilimityksellä n. 27 x 14-13,5 x 6 cm:n kokoisista tiilistä, ja sen leveys oli 83 cm. Umpeenmuuraus sijaitsi keskellä renessanssilimityksellä tehtyä tiiliseinää, jonka tiilet olivat kokoa n. 28-29 x 13 x 8,5-10 cm.

Peräseinää (B-seinä) hakattiin auki maaleikkauksen kohdalta. Rappauksen alta tuli renessanssilimityksellä tehtyä tiiliseinää, jonka tiilet olivat n. 28-30 x 15-17 x 7,5 cm.

1) Koskinen 1974, s. 7.

Yhteenveto huoneen 31 kaivauksesta

Tärkeimpien maakerrosten stratigrafinen järjestys:

maakerros 3

- ylin yhtenäinen kerros koko alueella, ulottui takaosassa hie-
man syvemmälle kuin etuosassa

Etuosa

maakerrokset 2 ja 7

- omin. löytöjä: vihreä ik-
kunalasi, pullolasi, ke-
ramiikka, fajanssi, rau-
tanaulat, liitupiippu,
ven. raha v:lta 1800,
ruots. raha v:lta 1763,
ajoittamaton hopearaha
- paikoitellen 2. ja 3. kai-
vausvaiheessa hajanaisia
mukulakiviä
- 4. vaiheessa viemäriputket
niiden alla edell. 2 - 7

Takaosa

maakerros 3 → 9

- miltei löydötöntä
- rikkonaista "kivikkoa", jossa
aluksi mukulakiven kokoisia
kiviä
- viemäriputket

maakerros 2 x

- seassa isoja harmaakiviä

ehjä mukulakiveys

kivikko loppuu,

alta maakerrokset 27 ja 28,
tiilimuuri

Rakennusmateriaali kruununleipomoon saatiin v. 1739 osittain puretuista ja madalletuista kehämuureista (eteläinen kehämuuri oli jätetty tulevan leipomon suojaksi lähes entiselleen)¹⁾. Tämä selittää kaivauksen aikana mitattujen tiilien huomattavat kokoerot; uusien myöhemmistä rakennus- ja korjaustöistä peräisin olevien tiilien joukossa oli keskiaikaista mittaa olevia tiiliä (ks. liite 3 ja 4).

1) Koskinen 1974, s. 3.

Kirjallisten lähteiden mukaan on leipomorakennuksen perustukset paalutettu 1700-luvulla ¹⁾. V. 1973 tehdyn maaleikauksen kohdalta ei perustusten alta kuitenkaan löytynyt paalutuksia.

V:n 1973 kaivausalueen kohdalla olleista leivinuunista ei tavattu mitään jälkiä. Leipomorakennuksen kaksi läntistä uunia on purettu viimeistään v. 1887, jolloin huoneeseen 31 asennettiin höyrykattilat ²⁾ (vrt. Stenius 1973, kuvat 7, 24 ja 38).

Harmaakivipohjat neljää leivinuunia varten olivat valmiit v. 1740 ³⁾. Kaivausalueen takaosan "kivikko" lienee leivinuudeja varten tehtyä harmaakivipohjaa (vrt. esim. kartat 1973: 21, 3 ja Stenius 1973, kuva 24, v:lta 1811, leikkaus; kuva 8 v:lta 1740, leikkaus), joka yläosastaan oli rikkonainen. Suuria harmaakiviä tuli myös kaivausalueen etuosasta (ks. kartta 1973: 21 A), kruununleipomon perustuksiksi on paikalle ilmeisesti tuotu harmaakiviä ja täytemaata vanhemman (piha ?) kiveyksen (ks. kartta 1973:22) päälle.

Leipomon takaseinän peruskivet on muurattu suoraan vanhan tiilisen kehämuurin päälle (ks. kartta 1973:26).

1740-luvun kruununleipomon lattiatasoa ei kaivauksissa voitu todeta, vanha lattia on varmaankin tuhoutunut myöhemmissä lattianmuutostöissä (kiveys 1887, asfaltointi) ⁴⁾ ja viemäritöissä. Kaivauksen alkuvaiheissa oli alueen taka- ja etuosassa paikoitellen mukulakiven kokoisia kiviä (ks. kartat 1973: 17, 18, 19 ja 19 A), jotka lienevät peräisin vuoden 1887 pahoin rikutusta lattiakiveyksestä.

Puutarhakaiveus 12.6. - 4.8.

Selostus eri työvaiheista.

Selostukseen liittyvät kartat 1973: 1, 2, 4, 28 --33,35,36, valokuvat 3784:1-2, negatiivit 1973:107-122, väridiaposiivit

1) Koskinen 1974, s. 3.

2) Koskinen 1974, s. 14.

3) Koskinen, 1973, s. 3.

4) Koskinen 1974, s. 14.

1973:40-66, löydöt 1973:50-106, laastinäytteet 1973:21-28, maanäyte 1973:14 (ks. liite 2), talteen otetut tiilet v:lta 1973 (ks. liite 4) sekä luettelo kaivauksen aikana mitatuista tiilistä (ks. liite 3).

Kartta 1973:2
diat 1973:40-41

Puutarhakaivauksen sijainti käy ilmi kartasta. se oli jatkoa huoneen 31 halki kulkevalle maaleikkaukselle. Puutarhakaivanto alkoi välittömästi leipomorakennuksen seinästä ja ulottui puutarhaan päin n. 5,5 metrin pituudelta. Seinän suunnassa oli kaivanto 6 metriä leveä. Avatun alueen kokonaisneliömäärä oli n. 33 m².

dia 1973:42

Puutarhan maanpinta sijaitsee huomattavasti alempana kuin kaakkoi-
sen esilinnanpihan ja huoneen 31 maanpinta, korkeuseroa on n. 5
metriä. Puutarhan maakerrokset olivat koskemattomat. Ennen kai-
vauksen aloittamista siirrettiin alueella olevat viinimarjapen-
saat pois. Paikalla kävi suunnittelija Helena Saatsi.

Maan pinta vietti seinästä puutarhaan päin; maanpinta seinän vie-
ressä oli vajaan metrin korkeammalla kuin tutkittavan alueen puu-
tarhan puoleinen pää. Tämä johtui osaksi seinän vieressä olevis-
ta istutuksista osaksi kehämuriseinän vierellä maan alla sijait-
sevasta muurinanturasta, joka paljastui 2. kaivausvaiheessa.

Kaivausvaihe 1

dia 1973:43
valok. 3784:1
neg.1973:107,108

Pintavaakituksen jälkeen poistettiin tutkittavalta alueelta ruo-
hoturve lapioin. Tämän jälkeen ryhdyttiin poistamaan ruokamulta-
kerrosta työskennellen seinästä puutarhaan päin. Seinän vieres-
sä oleva paksu multapenkka poistettiin kokonaan. Ruokamultaa pois-
tettaessa todettiin, että heti mullan (18) jälkeen alkoi tulla
vahvaa, puhdasta, isoista tiilen- ja laastinkappaleista koostu-
vaa punaruskeaa tiilimurskamaata 19. Murskassa oli runsaasti
mittauskelpoisia tiiliä. Kaivausalueen alaosassa (=puutarhan
puoleinen pää) ei ollut tiilimurskaa, vaan maa oli mullan- ja
savensekaista (18 + 5). 1. vaiheen kaivaminen lopetettiin, kun
tiilimurska alkoi tulla näkyviin.

Kaivausvaihe 2

Kartta 1973:2

Kaivettava alue jaettiin kolmeen lohkoon kartan 2 osoittamalla tavalla. Tämän jälkeen syvennettiin aluetta varovaisesti tasossa.

Kartta 1973:28
neg.1973:109,110

Seinän vierestä paljastui kivistä n. puolentoista metrin päässä seinästä (kivien ulkoreunasta mitattuna). Kivistä muodostui suurista harmaakivistä, jotka oli muurattu toisiinsa kiinni valkealla hiililaastilla. Seinän juuressa oli valkeaa, kovaa laastia, ja seinän ja kivistin välissä vaaleanruskeaa laastinsekaista maata (21). Kivistin suunta poikkesi seinän kulkusuunnasta muutaman asteen.

dia 1973:44

dia 1973:44

Kivistin edustalla oli tiilimurskamaata 19, jota jatkui lohkon 12 rajalle. Lohkojen 11-12 rajalla voitiin tiilimurskamaan 19 ja mullansekaisten saven (18 + 5) välillä havaita selvä raja, joka kulki koko kaivausalueen poikki. Tämä antoi aiheita epäillä, että tutkittavan alueen halki kulkee jokin vanha kaivanto.

Kaivausvaihe 3Kartta 1973:29
valok. 3784:2
neg.1973:111,112

neg.1973:113

Aluksi paljastettiin lohkossa 10 sijaitseva kivistä kokonaan esille ja todettiin kyseessä olevan muurinanturan. Laastinsekaisten maan 21 kaivettiin pois. Isojen harmaakivien edustaa kaivettiin ja siitä paljastui rivi pienempiä kiviä, jotka oli muurattu laastilla kiinni isoihin kiviin. Tämän jälkeen aloitimme kaivaa tiilimurskamaata 19 lohkojen 10-11 rajalta lähtien, syventäen kaivantoa viistoon lohkoa 12 kohti (oletimme tiilimurskakerroksen 19 paljastuvan myös lohkosta 12, mutta syvempää kuin lohkosta 11).

neg.1973:114,115

Jatkoimme 3. vaiheen kaivamista, kunnes lohkossa 11 tiilimurskamaa 19 alkoi loppua ja lohkosta 11 paljastui puurakennetta, joka aluksi oli täysin epäselvä. Tiilimurskamaan 19 tilalle tuli tummaa, palanutta maata 25, jossa oli runsaasti eläinten luita, hienoa tiili- ja laastimurskaa ja löytöjä, sekä nokista tiilen-, laastin- ja mullansekaista maata 24. Maakerroksessa 24 oli myös runsaasti löytöjä, tehdasnauloista 1600 - 1700-luvun keramiikkaan. Lohkosta 12 maakerroksen 18-5 alta tuli tummaa, mullan- ja savensekaista maata, joka oli nokista ja jossa oli runsaasti tiili- ja laastimurskaa (23).

Kaivausvaihe 4

Ensiksi avattiin leipomorakennuksen seinän ja muurinanturan välissä olevaa yhtenäistä laastikerrosta noin metrin leveydeltä. Seinän vieressä oli laasti kovaa ja valkeaa, mutta muuttui etäämpänä seinästä löysähköksi ja hiekkanekaiseksi. Seinän ja muurinanturan reunuskivien välissä paljastui olevan, paitsi laastia, myös täytekiveystä.

diat 1973:59-63

Anturan ulkoreunaan jätettiin n. 20-25 cm:n vahvuudelta laastija tiilisekoitteista maata kaivamatta myöhempää tutkimista varten. Muurinanturan todettiin jatkuvan alaspäin puhtaaseen mineraalisaveen (5₃) asti. Muurinanturan suunta oli miltei sama kuin leipomorakennuksen seinän, muutaman asteen poikkeama oli kuitenkin havaittavissa.

Lohkosta 11 löydetty puurakenne kaivettiin selvemmin näkyviin ja siitä piirrettiin detaljikarttoja 1:10. Rakenteessa osoitettiin olevan alimmaisena leipomorakennuksen seinän suuntaisesti aseteltuja lankkuja tai lautoja, ja niiden päällä edellisiin nähden kohtisuorassa parruja. Parrut olivat litistyneitä eikä niissä voinut havaita loveuksia. Puurakenteen seassa oli tiiliä sekundaarisesti. Puurakenteen seassa ja alla oli maakerroksia 24, 25 ja 26 (tarkat kuvaukset maakerroksista: ks. liite 1).

Kartat 1973:30,31

diat 1973:47-65

Puurakenteen kohdalta otettiin maanäyte 1973:14.

4. vaiheen kaivamista jatkettiin, kunnes maakerrosten 24 ja 25 alta lohkoissa 11-12 paljastui savi, sekä puhdas (5₃) että huuhtoutunut savi (26). Lohkojen 11-12 4. vaiheessa tutkittujen maakerrosten sijainti ja paksuus käyvät pähkäilyksi maaleikkauskartoista.

Kartat 1973:4, 35, 36.

Puutarhakaivauksen yhteydessä otettiin laastinäytteet 1973:21-28 (ks. liite 2). Muurinanturasta otettiin näytteet kehämuurin seinän ja anturan reunuskivien väliseltä alueelta, itse reunuskivien väleistä sekä reunuskivien edustalta. Reunuskivinä olevien isojen harmaakivien välissä oleva laasti oli valkeaa hiililaastia, joka viittaa 1500-luvun lopulle, mahdollisesti 1560-70-luvuille, jolloin kehämuuria on laajennettu ¹⁾.

1) Knut Draken antama suullinen tieto syyskuulta 1973.

Puutarhakaivausta kaivettiin kesällä 1973 n. 1,5-2 metrin syvyyteen, matalin kaivanto on puutarhan puoleisesta alareunasta, jossa on vielä kaivettava jonkin verran lisää.

Yhteenvedo puutarhakaivauksen maakerroksista

Puutarhakaivauksen maakerrokset laskivat leipomorakennuksen seinästä alaspäin puutarhaa kohti (ks. maaleikkauskartat 1973:3 ja 36).

Maaleikkauksista (kartat 1973: 3 ja 36), jotka sijaitsevat koh-tisuorasti leipomorakennuksen seinää vastaan, voidaan havaita puutarhakaivauksen ehkäpä mielenkiintoisin ilmiö. Molemmissa ko. maaleikkauksissa puhdas, koskematon mineraalisavi 5 ₃, jonka päällä muurinanture lepää, katkesi lohkossa 11 samalla koh-taa, ja tilalle tuli huuhtoutunut savi 26; savi oli väriltään tummanharmaasta, siinä oli tiilenkappaleita sekä löytöjäkin. Ra- ja mineraalisaven ja huuhtoutuneen saven välillä on loiva ja noudattelee puutarhan maakerrosten yleistä laskevuutta. Tällai-nen selvä raja savessa voitisiin tulkita jonkin kaivannon rajak-si, kaivannon, joka kulkisi samassa suunnassa kuin leipomoraken-nuksen kehämuuriseinä. Asiaa ei kuitenkaan voida sanoa varmuu-della näin pienen avatun alueen perusteella, jatkokaivaukset selvittänevät asian.

Puutarhakaivauksen maakerrokset olivat koskemattomat ja niille oli alusta asti ominaista runsaslöytöisyys. Löydöt koostuivat pääosin värittömästä ja vihreästä ikkunalasista, liitupiipun kappaleista, fajanssista, kaakelin kappaleista, pullolasista, posliinista, keramiikasta ja rautanauloista. Jokunen raha löy-dettiin, maakerroksesta 5 löytyi kupariraha vuodelta 1719 ja maakerroksesta 26 kupariraha. Puutarhan maakerrokset lienevät vietävissä 1900-luvulta 1700-luvulle, mahdollisesti 1600-luvul-le asti.

Puutarhakaivauksen yhteydessä mitattiin varsin runsas tiilima-teriaali (ks. liite 3). Tiilistä todettakoon, että tiilimurska-maassa 19 esiintyi runsaasti erittäin leveää (17-15 cm) tiiltä, tällainen tiilikoko on ominainen 1500-luvulle. 1740-luvun lei-pomorakennus on rakennettu vanhoista kehämuuritiilistä ¹⁾.

1) Koskinen 1974, s.3.

Maakerroksen 26 tiilet olivat kooltaan keskiaikaisia (keskimäärin 28 x 14,5 x 10 cm).

L ä h d e l u e t t e l o

Painamattomat lähteet

Koskimies, Marianne, 1969. Kaakkoinen esilinnanpiha ja ulkoisen esilinnan eteläosa. Hämeen linnan tutkimustöiden muistiinpanot vuodelta 1969, s. 25-54. Hämeenlinna.

Koskinen, Helinä, 1974. Hämeen linnan eteläinen kehämuurirakennus. Rakennushistoriallinen yleisselvitys. Helsinki

Painetut lähteet

Stenius, Birgitta, 1973. Tavastehus slott. Byggnadsverksamheten under 1700- och 1800- talen. Helsinki.

Maakerrokset ja -laadut

- 1 tummanruskea täytesora (viemärikaivantojen aikuista)
- 2 tummanruskea täytehiekkä, seassa tiilen- ja laastinkappaleita
- 2 x tummanharmaa, miltei musta, nokinen maakerros, jossa runsaasti eläinten luita, hienoa tiilimurskaa ja laastinkokareita (huom. maalaatu 1973: 2 x = porttitornin kaivauksen 1972 "kulttuurimaa")
- 3 keskiruskea hiekka
- 4 hieno keltainen hiekka (viemärikaivantojen aikuista)
- 5 savi (merkinnät 5₁, 5₂, 5₃; selitykset kartassa 1973:36)
- 5 x likainen, hiilipitoinen savi
- 6 hiekkainen punaruskea tiilimurskamaa, tiilimurska hienoa kuten 2 mutta savista
- 8 hieno savensekainen hiekka
- 9 punaruskea tasajakoinen hiekka, sisältää hyvin pieniä tiilen- ja laastimursusia
- 9 x kuten 9, mutta värisävy ruskeampi; hieman karkeampaa kuin 9
- 10 keltainen hiekka (kaukolämpökanavan täytehiekkää)
- 11 tummanruskeaa, hiekan- ja savensekasta maata, muistuttaa 2-täytehiekkää, mutta hienojakoisempaa
- 12 hieno, vaalean punaruskea hiekka, jossa pieniä tiili- ja laastimurskaa (muistuttaa maalaatus 6)
- 13 sekoitus maalaaduista 2 ja 9
- 14 tahkea hiekkansekainen savi
- 15 tummanruskea puulastumaa, jossa läiskittäin hienoa hiekkaa ja savea sekä tiilen- ja laastikappaleita
- 16 puhdas tasajakoinen hiekka (viemärikaivantojen aikuista)
- 17 kuten 15 mutta savisempaa, jonkun verran eläinten luita
- 18 ruokamulta
- 19 vahva, puhdas punainen tiilimurskamaa, jossa runsaasti isoja, mittauskelpoisia tiilenkappaleita sekä laastinpaloja
- 20 tiilimurskamaa, jonka peruskoostumus ruskeaa hiekkaa, seassa runsaasti isoja mittauskelpoisia tiilenkappaleita, laastinkappaleita niukasti, punaruskeaa
- 21 "laastimaa"- seksaisin maata ja löysähköä laastia, väri vaaleanruskea

Liite 1

- 22 pienimurenenen, punaruskea tiilimurskamaa, pääkoostumuk-
seltaan hiekkaa
- 23 tumma, mullan- ja savensekainen maa, jossa hienoa tiili-
ja laastimurskaa, nokista; 23₁, ks. kartta 1973:36
(2 x-tyyppistä)
- 24 nokinen tiilen-, laastin- ja mullansekainen maa, tiili-
ja laastimurska hienoa (2 x-tyyppistä)
- 25 tumma, palanut löytörikas maakerros, jossa runsaasti eläin-
ten luita ja hienoa tiili- ja laastimurskaa (2 x-tyyppistä)
- 26 huuhtoutunut savi
- 27 vahva, puhdas tummanpunainen tiilimurskamaa, sekoitteena
sinistä savea
- 28 musta, voimakkaasti palanut maakerros, jossa runsaasti
laastinkokkareita (2 x-tyyppistä)

Liite 2

maaleatu <u>21</u>	näyte otettu lohkosta	kaivaus- vaihe
1973:25 näyte otettu seinän ja välistä	10	2
maaleatu <u>25</u>		
26 näyte otettu puurakenteen alta	11	4
maaleatu <u>5</u>	12	3
27	12	3
maaleatu <u>26</u>		
28	12	4

Maanäytteet

1973:1-13	?	
14	maaleadusta <u>25</u> ks. kartta n:o 1973:31	
15	" <u>20</u> ks. " " 1973:13	

KAAKKOINEN ESILINNANPIIHA

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalattu <u>2</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaiveus- vaihe
-	16,5	7,5		1b	7
-	16	-		2b	6
-	14,5	7		2fg	4
-	14	9,5		2b	6
-	14	10			7
-	14	9,5		2c	6
-	13,5	10,5		1a	7
-	13,5	9,5		1b	
-	13,5	8,5			
-	13,5	9		2b	
-	13,5	9	1c	1c	
-	13	9		1b	
-	12	7			
-	11	6		2b	5
-	9	6,5		2fg	5
-	8	7,5			
			<u>2x</u>		
-	16	9		1a	7
-	16	8			
-	16	7,5			
-	12	9			
			<u>15</u>		
27	12	7		2b	3
			<u>20</u>		
-	13,5	9		1-2a	5
-	13,5	7,5			
-	13	7,5			
-	-	10			6
-	-	9,5			
-	-	10		1b	6
-	-	6			

Liite 3

HUONE 31

Mitatut tiilet

pituus	leveys	peksuus	määrä <u>2</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivausvai- he
-	16,5	7		3	6
-	16,5	7		4	5
-	16,5	6,5		5	
-	16	9,5		4	
-	15	7		5	
-	14,5	8		4	5
-	14	10,5			
-	14	9			
-	14	9	3	3	6
-	14	7,5			
29,5	13,5	9,5		4	5
28,5	13,5	9			
-	13,5	8,5			
-	13,5	9		5	
-	13,5	9		3	
-	13	8			
-	13	-			
-	13	9,5		4	
-	13	9,5			
-	12,5	9		3	
-	12,5	7,5		viemäriputken lalta	
-	12	10		3	6
-	10	6,5			
			<u>2x</u>		
-	16	8,5		3	6
-	16	7,5		4	
-	15,5	8			
-	15,5	7,5			
-	15,5	-			
-	15	8		3	
-	15	8		4	7
-	14,5	9,5			
-	14,5	-		3	
30	14	7,5		4	6
-	14	9,5			
-	14	8		3	7
-	14	7,5			
-	14	9		4	
-	14	7,5			
-	14	7,5		3	
-	14	7,5			
27	13,5	10,5		4	6
-	13,5	10		3	7
-	13,5	8			
-	13,5	8			
-	13,5	8			

Liite 3

HUONE 31

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalastu <u>2x</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
31	13	10		3	7
30	13	10			
-	13	10			6
-	13	9,5		4	
-	13	9			
-	13	9		3	7
-	13	8,5			6
-	13	8,5			
-	13	7			7
-	12,5	8,5			
25	12	8,5			
-	12	9			
-	12	9			
-	12	7			
-	12	6			
22	11	6,5		4	
-	11	9		3	
-	-	9			
-	-	8,5			
-	--	8,5			
-	-	8,5		4	6
-	-	7,5			
-	-	7			
-	-	7			
-	-	6,5			
-	-	6,5			
			<u>9, 9x</u>		
-	15,5	10		6	7
28,5	15	7		8	4
29	14	7,5		viemäriputken	alta
-	14	9		6	5
-	14	-			
-	14	-			
-	14	6,5		8	
-	13,5	10		6	
-	13,5	10			
29	13,5	7,5		7	
-	13,5	7,5		6	
27	13	6,5		7	
-	13	9		8	7
-	13	7,5		6	5
-	11,5	6,5		6	
-	-	6,5			7
			<u>22</u>		
-	16	9,5		4	6
-	15	9			
-	15	7,5			
-	14	10,5		4	6
-	13	-			
-	12,5	--			

Liite 3

HUONE 31

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalattu <u>27</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
-	16,5	8,5		7-8	7
-	16,5	9,5			
-	16,5	-			
-	15	-			
-	14,5	9			
-	14,5	-			
-	14	10,5			
-	14	10			
-	14	10			
-	14	9,5			
-	14	9,5			
-	14	-			
-	13,5	9,5			
-	13,5	9			
-	13	9,5			
-	13	9			
-	13	9			
-	13	8,5			
-	13	8,5			
-	13	-			
-	12,5	9,5			
-	12,5	9,5			
-	12,5	8			
			<u>28</u>		
-	18	9,5		5	7
-	17,5	9			
-	17	9,5			
-	17	9			
-	16	10			
-	16	9,5			
-	16	9			
-	16	9			
27,5	14,5	10			
-	14,5	10			
28	14	10			
-	14	8			
-	14	8			
-	14	8			
-	14	-			
-	13,5	-		7-8	
-	12,5	9,5			
-	12,5	8,5			
-	10	7,5			

Liite 3

PUUTARHA

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalattu maapinta	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaiveus- vaihe
-	15,5	8		10	
-	15,5	8			
30,5	14,5	8			
28	14,5	8			
31	14	8			
-	14	9,5			
			<u>18</u>		
-	14,5	7		10	1
-	14,5	7			
29	13,5	8,5			
28,5	13,5	7			
-	13,5	7			
-	13,5	6,5			
-	13,5	5			
-	13	6,5			
			<u>18-5</u>		
-	15,5	7		12	2
-	15	6,5			
-	15	6		11	
-	14	7			
-	14	7			
-	13,5	7		12	
-	13,5	-			
-	13	6,5		11	
-	11	6			
			<u>18-19</u>		
-	17	9,5		10	1
-	17	-			
-	17	6,5		11	2
-	16	11			
-	16	10		10	1
-	16	10			
-	16	9,5			
-	16	8			
-	15,5	9			
-	15	-		11	2
-	14,5	7			
-	14,5	6,5		10	1
-	14	7,5			
-	14	6			
-	14	7		11	2

Liite 3

PUUTARHA

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalaatu <u>18-19</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
-	13,5	11		10	1
-	13,5	6			
-	13,5	6,5		11	2
-	13,5	-			
-	13	-			
-	13	7		10	1
-	12,5	6			
-	12	5,5			
			<u>19</u>		
-	17,5	9,5		10	2
-	17	10			
-	17	10		11	3
-	17	10			
-	17	10			
-	17	10			
-	17	9,5			
-	17	9			
-	17	9		10	2
-	17	9			
-	17	8			
-	17	-		11	3
-	17	-			
-	17	-			
-	17	-			
-	17	-			
-	16,5	11			
-	16,5	11		10	2
-	16,5	11			
-	16,5	10			
-	16,5	10		11	3
-	16,5	10			
-	16,5	9,5		10	2
-	16,5	9,5			
-	16,5	9,5			
-	16,5	9			
-	16,5	9			
-	16,5	9			
-	16,5	9			
-	16,5	9		11	3
-	16,5	9			
-	16,5	8			
-	16,5	8		10	2
-	16,5	7,5		11	3
-	16,5	6,5		10	2
-	16,5	6			
-	16,5	-			
-	16,5	--			
-	16,5	-			
-	16,5	-			
-	16,5	-			
-	16,5	-		11	3

Liite 3

PUUTARHA

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalaatu <u>19</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
-	16,5	-		11	3
-	16,5	-			
-	16	11,5			
-	16	10,5			
-	16	10,5		12	4
-	16	10,5		10	2
-	16	10			
-	16	10			
-	16	10			
-	16	10		11	3
-	16	10			
-	16	10			
-	16	10			
-	16	9,5		10	2
-	16	9,5			
-	16	9			
-	16	9		11	3
-	16	9			
-	16	9			
-	16	8,5			
-	16	8,5		10	2
-	16	8			
-	16	8			
-	16	8			
-	16	7,5			
-	16	7,5			
-	16	7			
-	16	-			
-	16	-			
-	16	-		11	3
-	16	-			
-	16	-			
-	16	-			
-	16	-			
-	16	-		11	4
-	16	-		12	4
-	15,5	9			
-	15,5	7,5		10	2
-	15	10		11	3
-	15	9			
-	15	9		10	2
-	15	8,5	11	11	3
-	15	7,5			
-	15	7,5			4
-	15	7,5		12	
-	15	7		10	2

PUUTARHA

Mitatut tillet

pituus	leveys	paksuus	maaleatu <u>19</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
-	15	6			
-	15	-			
-	15	-			
-	15	-		11	3
-	15	-			
-	15	-			
-	15	-			4
-	15	-			4
-	15	-			
-	14,5	10,5		10	2
-	14,5	10		11	3
-	14,5	9			
-	14,5	9			
30	14,5	8		10	2
-	14,5	8		11	
29	14,5	--		12	4
--	14,5	-		11	
-	14,5	7			3
-	14,5	-			
-	14,5	-			
-	14,5	-			
-	14	10			4
-	14	9		12	
-	14	9	10	10	2
-	14	9			
-	14	9		11	3
-	14	9			
-	14	8,5			
-	14	8,5		10	2
-	14	8		11	4
-	14	8			3
-	14	7,5			
-	14	7,5		10	2
-	14	7		11	3
-	14	7			
-	14	6,5			
-	14	6,5			
-	14	6,5			
-	14	5			
-	14	-			
-	14	-			
-	14	-		12	4
-	13,5	10		10	2
-	13,5	10			
-	13,5	9,5		11	3
-	13,5	9			
-	13,5	7		12	4
-	13,5	6,5		11	3
-	13,5	6,5			
-	13,5	6		12	4
-	13,5	6		10	2
-	13,5	-			
-	13,5	-			
-	13,5	-		11	4

Liite 3

PUUTARHA

Mitatut tiilet

pituus	leveys	paksuus	maalaatu <u>19</u>	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
-	13,5	-			2
-	13,5	-			
-	13	8,5		11	3
-	13	8,5			
-	13	7			
-	13	6,5			2
-	13	6			3
-	13	6		10	2
-	13	5,5			
-	13	5,5			
-	13	-		11	3
-	13	-			
-	12,5	6		10	2
-	12,5	5	11	11	4
-	12	-			3
29	-	9,5			2
-	-	6,5			3
-	-	5,5			
-	-	5,5			

24-25-26

-	16	-		puurakenteesta	
27	13,5	10			
-	12,5	6			

26

-	15	10,5		12	4
28	15	10			
-	15	10			
-	15	-			
-	15	-			
28	14,5	10,5			
28	14,5	10			
-	14,5	10			
-	14,5	10			
-	14,5	10			
-	14,5	-			
-	14,5	-			
27	14	10			
-	14	10			
-	14	8			
-	13	9			
-	-	10,5			
1	-	10			
-	-	10			
-	-	10			
-	-	10			

Talteen otetut tiilet

n:o	pituus	leveys	paksuus		maaleatu	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
1973:1	27,5	14	9,5	muototiili	maanpinta	10	1
2	27,5	14	9	muototiili	maanpinta		
3	-	16,5	10,5		<u>18-19</u>		
4	-	13,5	9,5		<u>19</u>		2
5	-	16,5	10		<u>18-19</u>		1
6	28,5	13,5	7		maanpinta		
7	-	-	7	kohojuova	<u>18-5</u>	12	2
8	34,5	-	10		<u>19</u>	10	1
9	-	12,5	9,5	muototiili	<u>19</u>		2
10	-	13	10	sormiura	<u>19</u>		
11	-	15	-	sormiura	<u>19</u>		
12	32	15	9		<u>26</u>	12	4
13	-	13,5	9		<u>19</u>	10	2
14	20	11	9,5	tiili ?	<u>26</u>	11-12	4
15	32	15	8		<u>19</u>	10	2
16	-	14,5	10,5	sormiura	<u>26</u>	11-12	4
17	-	15	9,5	sormiura	<u>26</u>	12	
18	27	14	10	sormiura	<u>26</u>		
19	-	15	10,5	sormiura	<u>26</u>		
20	-	14,5	-	sormiura	<u>26</u>		
21	-	-	5	tiili ?	<u>26</u>	11-12	
Tiilet 1973:1-21 puutarhasta							
22	22,5	11	6		<u>2</u>	4	3
23	-	11,5	-	Högans	<u>2</u>		
24	-	13	9		<u>2</u>		
25	-	12	7		<u>2</u>	2b	6
26	28,5	14	11,5	sormiura	<u>2</u>	4	6
27	-	-	13		<u>2</u>	2a	6
28	28,5	15	7		<u>2</u>	8	4
29	-	14	8,5		<u>2</u>	8	3
30	-	-	9	ruodetiili	<u>20</u>	1a	4
31	18	17	6,5	laatta	<u>2</u>	4	6
32	30,5	13,5	10		<u>2x</u>	3	7
Tiilet 1973:22-32 huoneesta 31 ja kaakk. esilinnanpihalta							
33	30	15	7		<u>19</u>	11	3
Tiili 1973:33 puutarhasta							
34	-	14-13	9,5		<u>2x</u>	4	6
35	27,5	14,5	9,5		<u>2</u>	4	6
36	19,5	14,5	9,5		<u>2</u>	3	
37	28	13,5	10	kiinni laast.	<u>2x</u>		7
38	-	-	-	ruodetiili	<u>9x</u>	6	6
39	-	-	9,5	sormiura ruodetiili ?	<u>20</u>	1a1	5
40	-	14,5	10	sormiura	<u>2x</u>	3	7
41	-	13	10		-	7-8	7
42	-	-	9	ruodetiili ?	<u>2</u>	2b	6
43	-	15,5	-	pyöreä	<u>2</u>	7	5
44	22	26	8	soikea	-	7-8	7
45	-	14	9,5	kuvio ?	<u>2</u>	1b	7

Talteen otetut tiilet

n:o	pituus	leveys	paksuus		maalaatu	löytöpaikka (lohkon n:o)	kaivaus- vaihe
1973:46	-	-	-		<u>15</u>		3
47	15,5	12	4	laatta ?	-	7-8	7
48	12	5	1,5	kuperaa pintaa			
49	-	14,5	9	sormiura	<u>2x</u>	3	
50	-	14	9	sormiura	<u>2x</u>	-	
51	14,5	-	-		-	-	
52	28	14,5	10		-	-	
53	-	-	-	tiili ?	-	7-8	
54	-	16,5	9	tiili ?	-		
55	-	-	9	tiili ?	-		
56	-	12,5	8,5	tiili ?	-		

Tiilet 1973:34-56 huoneesta 31 ja kaakk. esilinnanpihalta

18.2.1975

talteenotetuista tiilistä heitetty pois ainakin numerot
3,5,6,7,8,13,16,17,20,22,23,26,28,27,29,33,34,35,40,51,
50,54

numerot olivat epäselviä ja joissakin oli samat numerot